

In the context of academicism in the art of singing, we have drawn on the genesis of the concept of “solo singing”, “art of singing”, “academic singing culture”, “artistic content”, “interpretation”, which summarizes the theoretical and practical experience of the Italian school bel canto. Mastering the phenomenon of the formation of the academic vocal-performing culture of future teachers of primary specialized art education institutions determined identification of its integrity with the theory and practice of the bel canto vocal school, where the vocal-performing culture as a product of the pedagogical and methodological workshop acquired artistic, aesthetic, philosophical and semantic value. These connections lay the groundwork for the formation of the pedagogical competencies of future teachers, their all-round personal development, the highest level of acquired skills, flexible skills and intelligence in the art of singing and interpretation.

In addition, the article analyzes the structure in the art industry, which acts as an imperative in deriving criteria for the quality of training specialists, where the entire educational process today has its own specific status, requirements for creative entrance exams, the goal and specific tasks of training. The qualification level of graduates’ training is based on the best traditions of world musical culture, which meets the goals of using the pedagogical resource of the academic vocal and performing culture of future teachers.

Their professional level has an integrative characteristic of qualities based on the synthesis of skill, competence and creative activity and is realized in the process of creating spiritual values in vocal performing arts, the acquired potential corresponding to European traditions is personified as their own world and is included in the objective atmosphere of the pedagogical tradition and vocal performing culture of the European level.

Key words: *academic, academic vocal-performing culture, professional education, competence, self-improvement, skill.*

УДК 378

Ірина Чистякова

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-8645-510X

Ян Цзінвень

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0003-1284-7455

DOI 10.24139/2312-5993/2021.08/313-323

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті окреслено процесуальні засади формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва. На основі аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел із досліджуваної проблеми та проведення дослідно-експериментальної роботи визначено сутність поняття «світоглядна культура», окреслено функції світогляду, визначено чинники формування світоглядної культури, виокремлено структурні компоненти, розроблено та обґрунтовано педагогічні умови й визначено етапи формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва.

Ключові слова: *процесуальні засади, світоглядна культура, формування світоглядної культури, учні основної школи, засоби музичного мистецтва.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства актуальність формування світоглядної культури в учнів основної школи визначається масштабом зміни нашого суспільства на всіх рівнях, що вимагає реструктуризації свідомості. Якщо формування світоглядної культури в широких мас є нагальною потребою поновити суспільство, то стосовно учнів це особливо важливо.

Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні та в усьому світі, призвели до необхідності розробити нові підходи до процесу формування світоглядної культури, теоретичних уявлень про механізми, фактори та умови її формування в учнів основної школи, що розуміється як проблема досліджень.

Аналіз літератури вказує на те, що в науці склалися теоретичні передумови, створюючи необхідні умови для розв'язання проблеми формування світоглядної культури учнів основної школи, зокрема засобами музичного мистецтва.

Аналіз актуальних досліджень. Розгляд досліджуваної проблеми привертає увагу багатьох науковців. Так, найчастіше зверталися до розроблення проблеми формування світоглядної культури такі вчені, як А. Азархін, Б. Ананьєв, В. Андрущенко, А. Арнольдів, Р. Арцишевський, О. Базавлук, А. Бальсіс, Є. Бистрицький, Л. Божович, А. Валлон, Ю. Гриценко, Л. Губерський, Г. Залеський, В. Іванов, М. Каган, Б. Козловський, М. Лісаускене, Н. Микешина, Д. Свириденко, В. Табачковський, М. Черниш, В. Шинкарук та ін. Предметом досліджень зазначених авторів стали сутність світогляду, світоглядної культури з погляду філософського та психологічного підходів, формування світоглядної культури на різних вікових етапах розвитку особистості.

Мета статті – окреслити процесуальні засади формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано низку взаємопов'язаних методів, а саме: теоретичний аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої, методичної літератури з досліджуваної проблеми, узагальнення, класифікація, порівняння, що дало змогу визначити сутність та структурні компоненти основоположного поняття дослідження, з'ясувати функції світоглядної культури учнів основної школи, виокремити етапи й окреслити педагогічні умови формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. З метою окреслення процесуальних засад формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва вважаємо за необхідне зупинитися на з'ясування

сутності основоположного поняття дослідження – «світоглядна культура». У наукових джерелах ми зустрічаємо різні визначення. Так, Г. Корж та Р. Васильченко пропонують розглядати означене поняття у двох сенсах. По-перше, вони переконані, що сенс поняття «світоглядна культура» є близьким до сенсу поняття «дух епохи» та виступає теоретичним знаряддям для виділення ідеально типового у світогляді певної доби чи конкретного суспільства й навіть особистості. По-друге, означене поняття уможливорює здійснення аналізу рівня розвитку світогляду, його людиновимірності та змістовної визначеності (Корж та Васильченко, 2020, с. 31).

Інші науковці І. Мартинюк і Н. Соболева визначають світоглядну культуру як «вінець, що завершує формування цілісного світогляду особистості, спосіб внутрішнього впорядкування взаємозв'язків індивідуального та соціального суб'єктів. Вона передбачає системну організацію внутрішнього світу особистості, орієнтацій людини в природному й соціальному середовищі, майбутні зміни на основі розкриття об'єктивних законів буття. Світоглядна культура містить у себе такі складові, як комплекс знань про природу, суспільство і людину, метод мислення, що ґрунтується на використанні цих знань, світоглядні цінності і світоглядну активність особистості. Спираючись на потяг особистості до самостійного пошуку істини, на її навички розв'язання суперечностей у внутрішньому світі, на здатність до теоретичного мислення і логічного аналізу, світоглядна культура обдаровує людину «привілеєм богів» – свободою» (*Життєві кризи особистості*, 1998, с. 126).

Отже, ураховуючи всі наявні визначення поняття «світоглядна культура», ми будемо розуміти його як світогляд особливої якості, світогляд, що ідеально санкціонує саме культурний спосіб життя, що втілюється в способі життя людини.

Незаперечним є те, що одним із основних завдань виховання культури особистості є формування світогляду школярів. Світогляд є цілісною системою наукових, філософських, соціально-політичних, моральних, естетичних поглядів на світ.

Теоретичний аналіз і узагальнення уявлень українських і зарубіжних авторів про особливості феномену «світогляд» дав змогу нам стверджувати, що формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва процесом інтелектуально-інформаційного системного пізнання, цінностей, що існують у системі відносин «людина – людина», «людина – держава», «людина – суспільство», «людина – мир». Таким чином, результатом світоглядно-рефлексивного та критичного осмислення

отриманих знань формуються особистісні сенси ціннісно-світоглядних орієнтацій у поведінці особистості, знання перетворюються на переконання, що є обов'язковою передумовою формування світоглядної культури учнів.

У результаті порівняльно-зіставного аналізу наукових праць нами було виділено чинники, які зумовлюють формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва, як-от:

1) рівень і характер розвитку форм суспільної свідомості, що закріплюють загальнозначущі для цього часу та людської спільноти норми й еталони поглядів на світ, людину та її способи діяльності у світі та соціумі;

2) шкала світоглядних цінностей, що склалася в конкретному суспільстві на даному етапі культурно-історичного розвитку, оскільки саме на її основі формуються сенсотворні цінності особистості, що визначають спрямованість її життєвих позицій. Це соціальні норми, моральні ідеали, цінності цивільно-патріотичної сфери в єдності її загальнолюдської та етнонаціональної спрямованості;

3) практика світоглядного навчання й виховання учнів, що склалася в суспільстві, з точки зору її процесуального та цільового змісту;

4) індивідуальна світоглядна свідомість особистості як система суспільствознавчих поглядів, переконань, ідеалів, ціннісних установок і сенсотворчих орієнтацій, що спрямовують емоційно-вольову, інтелектуально-пізнавальну та соціальну активність особистості в процесах її світоглядного розвитку й самовизначення.

У контексті розгляду проблеми процесуальних засад формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва вважаємо за необхідне звернутися до окреслення функцій світогляду (рис. 1).

Просвітницька функція полягає в тому, що світогляд робить для людини зрозумілим світ природи й суспільства, формує освічену свідомість, позбавляє соціальних, політичних, релігійних забобонів і пережитків.

Виховна функція світогляду реалізується внаслідок того, що загальноприйняті погляди й переконання вимагають від людини формування в собі певних морально-вольових якостей, ідейної стійкості, наполегливості і незламну волю.

Розвивальна функція полягає в тому, що внутрішня духовна робота із засвоєння змісту світогляду включає в активну діяльність мислення.

Прогностична функція світогляду ґрунтується на знанні законів суспільного розвитку та проявляється в науково-теоретичному і практичному осмисленні тенденції висування ідей щодо створення майбутнього й сьогодення.

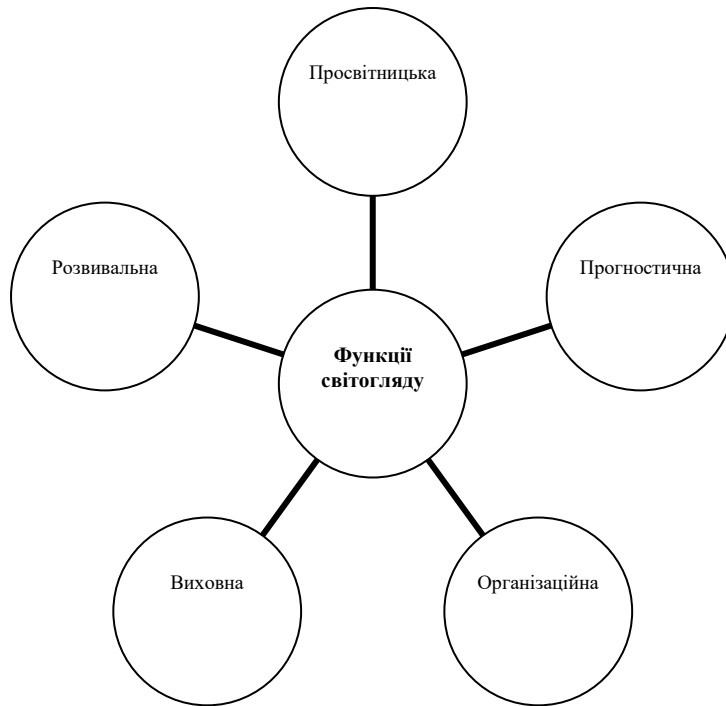

Рис. 1. Функції світогляду

Організаційна функція світогляду проявляється в тому, що вона є вихідною позицією практичної діяльності людей.

Відтак, мета формування світоглядної культури – формування стійкої, надійної, центральної ланки структури особистості.

Зауважимо, що людина опановує цілісне уявлення про світ, якщо її система поглядів спирається на єдність свідомості, переживання. Це означає, що формування світогляду залежить від інтелекту, волі, емоції особистості її активної практичної діяльності. Таким чином, нами було виокремлено структурні компоненти формування світоглядної культури, а саме:

- 1) інтелектуальний;
- 2) емоційно-вольовий;
- 3) практико-дієвий.

Інтелектуальний компонент світоглядної культури передбачає рух безпосереднього чуттєвого відображення дійсності до абстрактного понятійного мислення. Проте понятійне мислення перестало бути кінцевим пунктом наукового й навчального пізнання – за цим починається сходження від абстрактного до конкретного. Це не просте повернення до вихідного, а до конкретного на більш високому рівні розвитку, коли предмет осягається глибоко та всебічно. Під час сходження від абстрактного до конкретного вдосконалюється не просто процес підсумовування, нанизування абстракцій одна на одну, а створюється

синтез, що означає подальше поглиблення сутності явищ матеріального світу в усіх причинних зв'язках і опосередкуваннях.

У будь-якому результаті аналітико-синтетичної діяльності (в поняттях, ідеях, теоріях) містяться і знання, і спосіб діяльності. Це різні боки процесу пізнання, але провідна роль в означеному процесі належить знанням. Усе це вимагає розвивати учнів у єдності знання й уміння мислити та діяти.

Розглядаючи емоційно-вольовий компонент формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва зазначимо, що світогляд містить у собі не розрізнені знання, а їх систему, яка відбиває, наскільки це можливо, структуру сучасного наукового знання, організується з урахуванням методологічних ідей, теорій і принципів. Засвоєні учнями системи знань перебувають у постійному русі, співвідносяться з іншими системами, перебудовуються відповідно до завдань пізнання й конкретних завдань їх застосування. При цьому відбувається не простий перехід від однієї системи до іншої, але здійснюється узагальнення систем знань, створення нових систем, а також широке перенесення знань у найрізноманітніші життєві ситуації.

Отже, задля того щоб знання перетворилися на переконання, органічно увійшли до загальної системи поглядів, домінуючих потреб, соціальних очікувань і ціннісних орієнтацій особистості, вони повинні проникнути у сферу її почуттів і переживань.

Позитивний емоційний стан учнів спонукає їх звертатися до власного досвіду, життя й діяльності видатних науковців і громадських діячів, творів літератури та мистецтва – до всього того, що створює та підтримує сприятливий соціально-психологічний клімат школи. Готовність і рішучість особистості досягти поставленої мети безпосередньо пов'язані з волею. Вона є стороною свідомості, що не зводиться до інтелекту й почуттів, основною функцією якої є регуляція поведінки й діяльності. Воля в поєднанні з переконаннями й почуттями підводить людину до обґрунтованих рішень, дій і вчинків.

Третім компонентом формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва є практико-дієвий.

Сфера практичних дій учнів може бути досить широкою. Навчально-трудова та громадська діяльність залучає учнів до широкого кола соціальних відносин, озброює різнобічною інформацією, досвідом спілкування. Вона не призводить до суто зовнішніх результатів, а перебудовує внутрішній світ учнів, розвиває в них потребу в активному творенні як властивості особистості. При чому потрібно наголосити, що

недостатньо, щоб ця діяльність була суспільно корисною, необхідно, щоб вона задовольняла самого учня, відповідала, хай не повністю, але в головних рисах, його особистому ідеалу. Сформувати суспільно значущий мотив означає перетворення об'єктивної мети діяльності на реально діючий мотив, зовнішнього, об'єктивного на внутрішнє надбання суб'єкта, виклик у нього потреби в такій діяльності.

На основі вищесказаного можна передбачити можливість розвитку кожного з компонентів у контексті формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва.

Вважаємо, що найкраще це буде зробити завдяки тим факторам, які будуть ефективно впливати на формування й розвиток усіх компонентів світоглядної культури, а отже формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва буде успішним за реалізації комплексу педагогічних умов.

Дані, отримані під час теоретичного, дослідно-експериментального дослідження та аналізу практики організації навчальної діяльності учнів основної школи на уроках музичного мистецтва, дозволили виділити й обґрунтувати педагогічні умови, які сприяють результативному перебігу процесу формування світоглядної культури учнів основної школи, а саме:

- 1) орієнтація вчителів музичного мистецтва на вікові й індивідуальні особливості учнів у процесі формування світоглядної культури;
- 2) підготовленість учителів музичного мистецтва до здійснення процесу формування світоглядної культури в учнів основної школи;
- 3) виділення світоглядних проблем у змісті навчального предмета «музичне мистецтво» та інтегрованого курсу «мистецтво»;
- 4) організація різних видів і форм навчальної діяльності в мистецькій освіті, які сприяють формуванню та прояву світоглядної культури.

Вважаємо за необхідне зауважити, що процес виховання світоглядної культури учнів здійснюється в декілька етапів, які відображають рівні мисленнєвої переробки інформації, як-от:

- 1 етап – мотивації;
- 2 етап – орієнтування;
- 3 етап – моделювання;
- 4 етап – перетворення;
- 5 етап – проектування.

1 етап – мотивації – розуміємо як початкову фазу пізнавальної діяльності. На означеному етапі особлива увага акцентується на таких психологічних факторах, як:

- здатність сприймати навчальну інформацію;
- слухати;
- пам'ятати.

Відомо, що мотив-потреба та ідея заохочують до дії, а джерелом відповідної потреби є мотив та відповідна мотивація до діяльності. Мотив визначається як об'єкт, який відповідає потребам, а відтак він як такий, що спонукає та спрямовує діяльність, надає діяльності певне особисте значення. Мотивація спрямована на емоційний підйом, формування когнітивних інтересів, забезпечення системи набутого знання, навичок, досвіду творчої діяльності. У межах нашого дослідження прямий зміст дисциплін мистецького спрямування, їх тісний зв'язок із життям, сучасними подіями служить мотивацією до освітньої діяльності.

2 етап – орієнтування – відображає навчальну стадію внутрішньої переробки матеріалу. Завдання вчителя на означеному етапі – створити й відобразити у свідомості учнів картину досліджуваних явищ і об'єктів за допомогою прийомів створення ідей образу уяви та образу пам'яті. Це необхідний елемент творчої діяльності, який дозволяє представити результат праці до її початку. Уява орієнтується на учня у процесі діяльності, створює психологічну модель кінцевого продукту, що сприяє його втіленню.

Зауважимо, що перші два фази характеризуються єдністю чуттєвих і раціональних знань. Чуттєвий досвід учнів основної школи повинен відображати основні факти, які розкривають закономірні зв'язки та світоглядні ідеї. Організація чуттєвого досвіду з метою формування світоглядної культури передбачає прояв діалектики мистецьких процесів, розвиток чуттєво-емоційного сприймання навколишнього світу крізь призму музичного мистецтва, привчання учнів до людських почуттів, переживань, втілених у музиці; збагачення емоційного естетичного досвіду учнів, підведення їх до осягнення художньо-образної сутності музичного мистецтва; виховання особисто-ціннісного ставлення до музичного мистецтва, формування музичних потреб.

3 етап – моделювання характеризується активною психічною діяльністю, яка спрямована на висвітлення причинно-наслідкових зв'язків, аналізу, порівняння, систематизації, розуміння теоретичних концепцій та ідей. Учитель створює модель досліджуваного процесу чи явища за допомогою питань проблемного характеру, завдань для встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що вимагають розуміння діалектичних суперечностей, завдань, які базуються на науковій гіпотезі та парадоксах. На означеному етапі учні прагнуть знати сутність процесів, розмірковують,

порівнюють, припускають, усвідомлюють та узагальнюють, намагаються ухвалювати правильне рішення. До того ж, цей етап сприяє появі такої якісної характеристики світоглядної культури як стабільності. Саме на цьому етапі вчитель може змусити учнів зрозуміти основні ідеї світоглядної культури, знання поступово перетворюються на погляди.

4 етап – перетворення, на якому в процесі активної самостійної роботи світоглядні ідеї перетворюються на способи когнітивної діяльності. На цьому етапі важливу роль відіграє організація активної самостійної діяльності учнів. Діяльність, викликана потребою як джерело діяльності, контролюється свідомою метою як регулятором діяльності. Це свідчить про те, що діяльність нерозривно пов'язана зі знаннями та волею, заснована на них і неможлива без когнітивних і вольових процесів. У процесі навчання перевіряється істинність знань, коли вони заломлюються в життєвому досвіді учнів і тим самим сприяють розвитку самостійного підходу до пізнання й пояснення мистецьких явищ. Означений етап характеризується ефективністю та оцінними судженнями, які є важливою частиною розвитку особистості, тісно пов'язаної з формуванням переконань. В учнів розвивається рішучість, посилюючи бажання дізнатися більше.

5 етап – проектування – характеризується творчим використанням знань у нестандартних ситуаціях. Учні задовольняють власні потреби в розв'язанні встановлених когнітивних навчальних проблем, змушують себе подолати перешкоди, які виникають на шляху їх упровадження. Особливо яскраво, як показала експериментальна робота, етап проявляється в учнів, які захоплені своїм предметом, які характеризуються швидкістю психічних процесів і високою продуктивністю психічних дій. У учнів формуються стабільні погляди, переконання й чітка світоглядна позиція. У навчальному процесі даний етап передбачає тісне спілкування та взаємодію, що забезпечує цілісність формування світоглядної культури.

Отже, орієнтація на мотивацію, розвиток мислення, активна самостійна діяльність, сильні якості, сприятимуть становленню, а єдність означених компонентів забезпечить психологічну цілісність формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва.

Пропонуємо схематичне зображення процесуального аспекту формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва (рис. 2).

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, у результаті проведеного дослідження нами було визначено сутність поняття «світоглядна культура», окреслено функції світогляду,

визначено чинники формування світоглядної культури, виокремлено структурні компоненти, розроблено та обґрунтовано педагогічні умови й визначено етапи формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва.

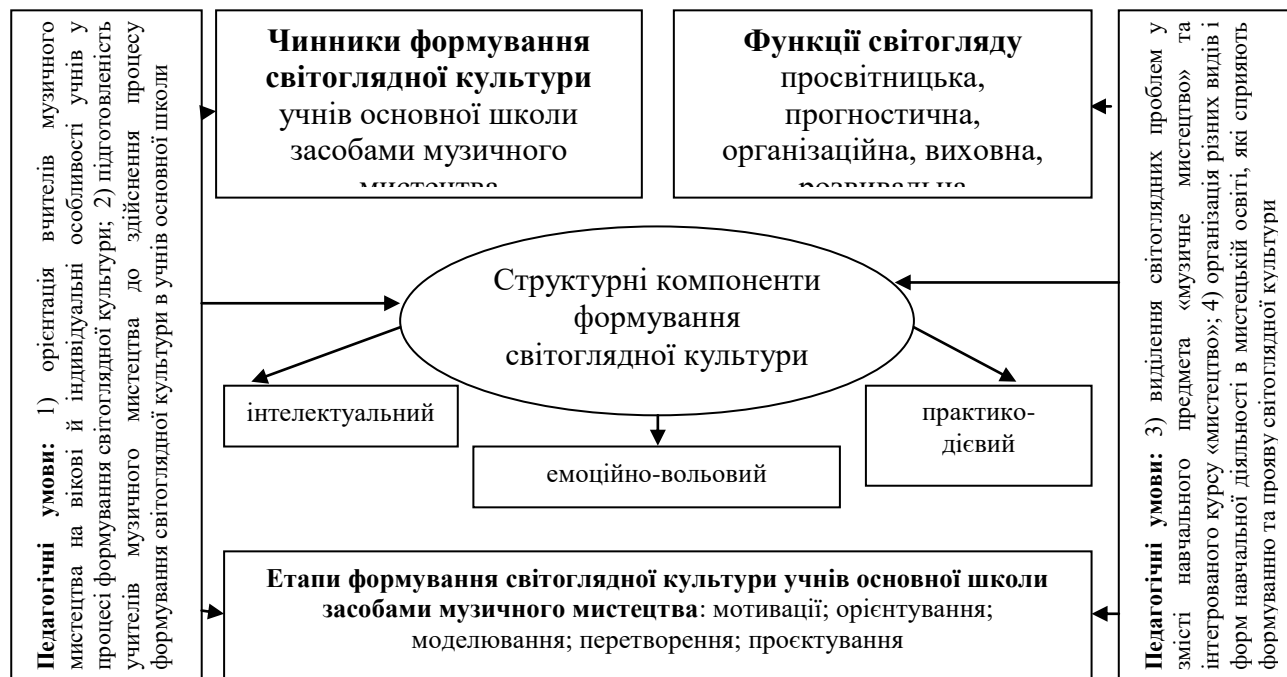

Рис. 2. Схематичне зображення процесуального аспекту формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, у результаті проведеного дослідження нами було визначено сутність поняття «світоглядна культура», окреслено функції світогляду, визначено чинники формування світоглядної культури, виокремлено структурні компоненти, розроблено та обґрунтовано педагогічні умови й визначено етапи формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва.

На подальше дослідження заслуговують змістові засади формування світоглядної культури учнів основної школи засобами музичного мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

Життєві кризи особистості: наук.-метод. посібник: У 2 ч. (1998). К.: ІЗМН. Ч. 1: Психологія життєвих криз особистості (*Life crises of personality: scientific-method. manual: in 2 parts* (1998). К.: ІЗМН. Part 1: Psychology of life crises).

Корж, Г. В., Васильченко, Р. В. (2020). *Світоглядна культура: традиції та сучасність*. Харків: ФОП Панов А. М. (Korzh, G. V., Vasylchenko, R. V. (2020). *Worldview culture: traditions and modernity*. Kharkiv: FOP Panov A. M.).

РЕЗЮМЕ

Чистякова Ирина, Ян Цзинвень. Процедурные принципы формирования мировоззренческой культуры учеников основной школы посредством музыкального искусства.

В статье изложены процедурные основы формирования мировоззренческой культуры учеников основной школы посредством музыкального искусства. На основании анализа, обобщения и систематизации научных источников по исследуемой проблеме и проведения экспериментальной работы определена суть концепции «мировоззренческая культура», изложены функции мировоззрения, факторы формирования мировоззренческой культуры учеников основной школы посредством музыкального искусства.

Ключевые слова: процедурные основы, мировоззренческая культура, формирование мировоззренческой культуры, ученики основной школы, средства музыкального искусства.

SUMMARY

Chystiakova Iryna, Jan Zinven. Procedural foundations of worldview culture formation in basic school students by means of musical art.

The article outlines the procedural foundations of worldview culture formation in basic school students by means of musical art. On the basis of analysis, generalization and systematization of scientific sources on the investigated problem, the essence of the concept of “worldview culture” is defined as a worldview of a special quality, a worldview that ideally authorizes precisely the cultural way of life embodied in a person’s way of life. As a result of the research and experimental work, the functions of worldview (enlightening, prognostic, organizational, educational, developmental) were outlined, the factors of the worldview culture formation were determined (the level and nature of development of the forms of social consciousness, which fix the norms and standards of views of the world, man and his methods of activity in the world and society; the scale of worldview values that had developed in a specific society at a given stage of cultural and historical development; the practice of worldview education and upbringing of students that had developed in society, from the point of view of its procedural and target content; individual worldview consciousness of an individual), structural components were distinguished (intellectual, emotional-volitional, practical-active), pedagogical conditions were developed and substantiated (orientation of musical art teachers on the age and individual characteristics of students in the process of forming a worldview culture; preparation of the musical art teacher before implementation of the process of the worldview culture formation in basic school students; selection of worldview problems in the content of the educational subject “Musical art” and the integrated course “Art”; organization of various types and forms of educational activities in art education, which contribute to the formation and manifestation of worldview culture) and stages of the worldview culture formation of the basic school students by means of musical art (motivation; orientation; modeling; transformation; design) were defined.

Key words: procedural foundations, worldview culture, worldview culture formation, basic school students, means of musical art.